

"העיוורת" / יעקב שטיינברג

יעקב שטיינברג

יעקב שטיינברג נולד באוקראינה בשנת 1887. כשהיה בן 14 עבר לאודסה, שם פורסם שירו הראשון כשהיה בן 15. באותה שנה עבר לווארשה, שם השתתף בעיתונות העברית והיידית. בשנת 1914 עלה לארץ-ישראל והשתתף ב"הפועל הצעיר" וב"מולדת". עזב לברלין וחזר ארצה ב-1925. כתב ב"דבר" והיה מעורכי "מאזניים". נפטר בתל-אביב בשנת 1947.

"העיוורת" – יעקב שטיינברג (1912)

תקציר העלילה: מעשה בנערה עיוורת בשם חנה, שנישאה בעל-כורחה לאיש אחרי שבני משפחתה סיפרו לה שקרים על דמותו, גילו ועיסוקו המקצועי. הנערה מגלה לבסוף את זהותו האמיתית: בעלה אינו אלא קברן, שקבר את הבת שילדה לו וביתה עומד בתוך בית-קברות.

סוג הסיפור ותבניתו: הסיפור כתוב במתכונת סיפורי המתח המבוססים על פואנטה – נקודת מפנה בסוף הסיפור משמשת שיא, מתירה את הסבך, מפרקת את המתח ומעניקה לסיפור משמעות חדשה. הפואנטה כגילוי הכסוי (הנסתר) מעניקה פירוש חדש לכל מהלך היצירה. בסיפור "העיוורת", הפואנטה חושפת את האמת על דמותו של הבעל ישראל ועל מצבה של הגיבורה, חנה.

"העיוורת" הוא סיפור חידה. יש בו התרחשויות בלתי-מובנות היוצרות בעיה שדרוש לה פתרון. הסיפור טעון מאוד מבחינה רגשית- נושא הסיפור, ודרכי העיצוב יוצרות אוירה דחוסה של מתח ומסתורין.

עולמה של חנה העיוורת

חנה היא אישה צעירה, עיוורת, המשודכת לאדם שאיננה מכירה. העיוורון של חנה מעמיד אותה בתחושה של תלות בזולת. אין בכוחה לשלוט ולשנות את גורלה. היא מנותקת מהמשפחה שלה וזנחת לשוליים. במצב זה היא מוצאת עצמה לצד אדם זר (בעלה), נתונה לחסדיו שאינם מופגנים בשום צורה. משום כך היא מוותרת על הניסיון לגלות מפי בעלה את האמת באשר למצבה.

- הסיפור מתרכז לא בתיאור רגשותיה של חנה, אלא בניסיונותיה לגלות את האמת על העולם בו היא חיה.
- אנשים בעלי מום חייבים "לפצות" את עצמם על מגבלותיהם בעזרת החושים האחרים ופיתוח רגישות מיוחדת. חנה מצליחה "לפצות" את עצמה על עיוורונה. בתגובותיה על הסובב אותה בולטת האינסטואיציה החזקה שלה ויכולתה "לראות" למרות עיוורונה. יכולת זאת מובלטת בהמשך הסיפור בתיאור תגובותיה לבתה ובהרגשתה של האומנת הזקנה, שחנה אינה עיוורת גמורה.

השלבים בתהליך גילוי האמת של חנה

כבר מלכתחילה, חנה אינה מאמינה שהחתן המיועד לה הוא כפי שמתארת אותו אמה: אדם בן 30, סוחר טבק.

1. בלילה הראשון שלאחר החופה, היא ממששת את זקנו ומגלה כי הוא איש זקן.
2. הנסיעה הארוכה לבית בעלה – יציאה מתחום המושב.
3. דפיקת רגליו של הבעל המעידה כי אדם זקן הוא.
4. השיעול הכבד של הבעל מעיד כי אינו סוחר טבק.
5. הכלים בבית והמנהגים דומים לאלו של הגויים.
6. "ביקור" הזר ועזיבת הבעל את הבית באישון לילה.
7. הרוח המרמזת כי הבית מצוי בשטח פתוח, ללא בתים מסביב.
8. התנהגות הבעל בכלל ובזמן התפשטות המגפה ומחלת הילדה.

- דרך התמודדותה של חנה עם המציאות הסובבת אותה בולטת בפאסיביות מוחלטת. ניסיונה היחיד להתקומם נגד הגורל הוא סירובה לתת את הגופה של בתה לקברן. התקוממות זאת נידונה מראש לכישלון.

חזיונות אלו רומזים לחנה שהיא נתונה במציאות שקרית. תמונת הסיום של הסיפור מהווה את גילוי האמת המרה – חנה נשואה לקברן קשיש ומתגוררת בבית-קברות. היא מכירה בכך שנגזר עליה גורל אכזר של חיים ללא מוצא בצל המוות.

נקודת הראות בסיפור

נקודת הראות של הסיפור צמודה לזו של חנה העיוורת. כך יוצר שטיינברג את אוירת המתח והמסתורין – הוא גוזר "עיוורון" גם על הקורא. הדגשת העיוורון נעשית באמצעות כינויה של חנה פעמים רבות: "העיוורת". תיאור העולם דרך עיניה של עיוורת איננו שגרתי והצמדת נקודת הראות של המספר לחנה מגבילה אותו למה שהיא מסוגלת לשמוע, לחוש, לבצע, לדעת ולהבין. מודגשים צעדים ודפיקות – גירויים הממלאים את עולמה של העיוורת. הקולות תורמים לעיצוב האווירה הכללית בסיפור – מתח ומסתורין.

דמותו של הבעל – ישראל הקברן

דמות מרוחקת, מאופיינת בעיקר בעזרת המראה החיצוני, דפיקות המטה, הצעדים המדודים והכבדים ונהימת הפה.

- אין כמעט בכלל תיאור של עולמו הפנימי – אולי בגלל שהוא ממעט בדיבור.
- לישראל יש שני בנים. הם כבדי-פה אולי בהשפעת אביהם השותק ואולי עקב חריגות כלשהי, לא ידועה מהסיפור.
- תיאור מועט ביותר של צדדיו האנושיים (הגשת התה, הצעת המיטה).
- דמותו הופכת להיות מזוהה עם מקצועו – קברן. הדבר מובלט בסיום הגרוטסקי, כאשר אינו מגיב על מחלת בתו ומותה כמו אב, אלא כקברן, הממלא את תפקידו וחוטף אותה ממיטתה כדי לקברה מיד עם מותה.
- גם על מותם של הילדים האחרים בעיר, הגיב כקברן הרואה במוות פרנסה ולא כאדם המזדהה עם צער המשפחות.

כך הופכת דמותו של ישראל לשנויה במחלוקת. נוצרת ביקורת והתנגדות לו בשל התנהגותו ויחסו לחנה. (לא לקברנות באופן כללי).

אירוע לידת הבת

בתוך העולם הקודר המתואר בסיפור בולטת לידת הבת כמאורע משמח, הטומן בחובו סיכוי לשינוי במצבה של הגיבורה. "חזות פנים חדשה היתה לחנה בקומה ממשכב לידתה [...] ורק דברי-זמר היתה מזמרת על עריסת העולל". אפילו מזג-האוויר משתנה בסמוך ללידה – מתחיל לרדת שלג (סמל לניקיון וטהרה) והכל בחוץ נעשה שקט ושלוו.

האושר עם הלידה מתבטא בכך שהעיוורת מתחילה לשיר, אולם עקב כך היא חדלה כמעט לדבר, ובכך משתלבת בעולם הדממה של הבעל וילדיו.

הלידה כתמונה של אושר מסמלת את אחדות המשפחה האנושית, אך בסיפור זה, הלידה היא אירוע המשהה את התנועה לעבר המוות, מעצים את הוודאות האירונית שהלידה והחיים אינם אלא שהייה קלה בטרם קץ ושהמוות אורב לאדם בתוך חווית האושר הבדויה, ושרק מתוך הקוטביות שבין לידה ומוות מתגלה הבדיה בכל מערומיה.

האווירה בסיפור ודרכי עיצובה

בסיפור שלטת אוירת מתח וחרדה, הנוצרת באמצעות הפער בין התרחשויות לבין ההנמקה המפורשת הניתנת להן. הקורא מצוי במתח והוא מנסה לתת הסבר הולם להתרחשויות.

- משפט הפתיחה של הסיפור: "לחנה העיוורת הגידו לפני חתונתה, כי זה שעתידי להיות בעלה הוא איש אלמן ועסק הטבק הוא מסחרו" יוצר חוסר אמון ראשוני. מיד אחר-כך, חוזרת ונשבעת האם 3 פעמים ("ככה אראה בנחמה") – מה שמתברר זמן קצר מאוד לאחר מכן, כניסיונות להסתיר שקרים שונים מבתה בנוגע לבעל המיועד, ילדיו וביתו. ביטויים כגון: "הבית המרווח" ו-"החצר הגדולה". לצד ההמלצה: "מוטב שתשבי בבית" – מעוררים את החשד שדברי האם מסתירים יותר מאשר מגלים...
- הרגשת המסתורין נבנית בהדרגה עם חשיפת פרטי אמת על-ידי חנה. כאן מתווספת אוירת המועקה על כך שאין לה לחנה עם מי לחלוק את הגילויים המפתיעים באשר לחייה. היא בודדה וזנוחה.
- תמיהות הקורא מתגברות משום שהוא מקבל את פרטי התרחשות דרך תודעתה של חנה העיוורת בתוספת תגובותיה, חששותיה ותמיהותיה שלה.
- לאווירה החידתית תורמת דמותו המשונה של הבעל ישראל. תשובותיו נראות בלתי-אמינות (מחלת הדודה) והתנהגותו מוזרה ביותר (הוא כלל לא מופתע מדפיקות בדלת באמצע הלילה ואף יוצא במתינות לזמן מה).
- העובדה ששתי הדמויות שאמורות להיות הקרובות ביותר לחנה, אמה ובעלה, מסתירות ממנה את האמת ואף מובילות אותה לחיות בשקר גדול, מוסיפה לאווירת המתח מחד ולאווירת המועקה, מאידך.
- מוטיב הדממה – תורם לאווירת אי-הוודאות בסיפור. תחילה מנומק השקט בכך שהבית נמצא בקצה היישוב. עד מהרה מתברר שלשקט סיבות נוספות:

1. "העיוורת הקשיבה בדממה לדברי אמה המרובים..." – חנה תלויה באמה והיא נאלצת

1. להקשיב בדממה לדבריה, מאחר שאין בכוחה להשפיע על מהלך חייה.
2. הבעל הממעיט לדבר יוצר דממה.
3. דממת הילדים כבדי הפה. "שוקטים ונוחים הם כשתי יונים" – אומרת עליהם אמה של חנה לאחר שהכחישה תחילה את קיומם.
4. דממה מנדירותם של קולות אדם בכלל. (סביבת בית-הקברות).
5. הדממה המשתררת כאשר הילדה מפסיקה לנשום.
6. "שריקה איומה פורצת מגרון העיוורת: היא מכירה, כי רגליה עומדות בבית-קברות".
מוטיב הדממה נועד לבנות את אוירת המוות. הדממה נשברה בגילוי המרעיש אודות האמת האיומה.

סיכום

"העיוורת" הוא סיפור מתח עם פואנטה. הבעיה המרכזית של הסיפור (הסיבוך) היא בניגוד שבין הנסתר לבין הנגלה. נקודת השיא בסיכום הסיפור מהווה את הפתרון (התרה), אף שאיננו בבחינת פתרון כלל וכלל. זהו פתרון לחידה, אך לא פתרון לבעיה. האמת מתגלה, אך אין בכך כדי לשנות את גורלה של חנה - חיים בצל המוות.

- הבחירה בגיבורה עיוורת נעשה כדי להעצים את התחושה היסודית בסיפור – הפחד.
- מחושיה של העיוורת לא נעלמות לעולם שתי תחושות יסוד: החרדה והחשד. אלו מובילות לתחושה מתמדת שהאושר מדומה והאפלה הסתומה היא האמת היחידה.
- באמצעות עיצוב אירוני, מציג שטיינברג את המצב האנושי, שפירושו האכזרי: האדם בבית המוות והמוות בבית האדם. סופו של האדם לגלות כי הכל נידונים למוות – חיו הם משחק אירוני בידי האל. תחושותיה של העיוורת היו נכונות למרות הניסיונות להטעותה – סופה של האמת להתגלות...
- הגיבורה העיוורת מייצגת את החברה האנושית, הפועלת כביכול בפיקחון, אבל חיה בעיוורון, ואינה תופסת את הכזב שבנראה. הולדת התינוקת נוסחת בה, כמו בכל אדם, אושר ואידיליה, אבל כל האושר הזה מדומה, משום שאין זו אלא השהייה בטרם קץ. בתוך חוויית האושר הבדויה אורבת לאדם הכניעה האנושית שבסופה המוות.

לשמיעת תסכית הסיפור <http://msradio.huji.ac.il/wwwroot/ulpanpatuach.htm>

מקורות

1. "לאורך השורות" – מדריך למורה 2. רמות.
2. משולם, ציפי. "ספרות לבגרות". מילי, 2003.
3. פרי, מנחם. "העיוורת" – מדריך ללקט סיפורים. תרבות וחינוך, 1967.
4. שקד, גרשון. "הסיפור העברית 1880 – 1980". הקיבוץ המאוחד, 2000.